

srbskou problematikou pojatou tradičně, vlastně v duchu 19. století, v duchu samostatného národa, který jako by sám, bez Němců, obýval Horní Lužici.

Jan Zdichynec

Verena KESSEL, *Balduin von Trier (1285–1354). Kunst, Herrschaft und Spiritualität im Mittelalter*, Trier 2012, 461 s., ISBN 978-3-89890-144-4

Verena Kessel je historičkou umění, která se v dosud vydaných studiích zabývala zvláště sochařskými díly vytvořenými ve 14. století v prostoru mezi Mohučí a Koblencem. V knize věnované osobnosti Balduina Trevírského (1285–1354) shrnuje svůj dlouhodobý umělecko-historický výzkum, který využila pro celkové zhodnocení obsahu, smyslu a umělecké úrovně děl, jejichž vznik inicioval tento významný Lucemburk, který měl ve svých rukou plných 46 let arcibiskupství trevírské a téměř deset let byl zároveň i administrátorem arcibiskupství mohučského. Ke zkoumaným dílům přistupuje bez patosu, se strážlivou věcností a uměřenou dávkou kritičnosti. Jde v podstatě o první taktó vystavěný pohled na Balduinův kulturní odkaz. Kromě zmínek v širších kompendiích a dílčích studiích zaměřených většinou na jedno nebo na skupinu děl spojovaných s trevírským arcibiskupem máme k dispozici pouze přehledový soupis Franze J. Roniga vydaný ve sborníku k 700. výročí Balduinova narození.¹ V. Kessel v zachovaných uměleckých památkách hledá Balduina preláta, kurfiřta, politika i Lucemburka, bratra císaře Jindřicha VII., strýce krále Jana a prastrýce budoucího císaře Karla IV. Odraz těchto arcibiskupových postojů autorka rozkrývá v jeho mecenášství, v němž se mísila Balduinova touha po reprezentaci a zachování paměti s jeho spiritualitou.

Kniha je podle charakteru zkoumaných uměleckých památek rozdělena do dvou částí (dále členěných na podkapitoly), které doplňuje vhléd do okruhu památek, u nichž lze tušit nepřímý nebo nedoložitelný iniciační podíl arcibiskupa (udělování odpustků, osobní svěcení). Knihu uzavírá podnětné shrnutí motivů Balduinových kulturních aktivit, jejich charakteristiku a zhodnocení z hlediska umělecké hodnoty.

První část knihy je věnována různým typům iluminovaných rukopisů, a to jak liturgické povahy (breviář, misál, evangeliář), tak dílům určeným k zajištění práv a územního rozsahu trevírského biskupství (kopiáře), či k oslavě rodu (římská jízda

1 Franz J. RONIG, *Kunst unter Balduin*, in: Franz-Josef Heyen (ed.), *Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier und Kurfürst des Reiches*, Mainz 1985, s. 489–558; Valentin WAGNER (ed.), *Balduin aus dem Hause Luxemburg, Erzbischof und Kurfürst von Trier (1285–1354)*, Luxemburg — Trier 2009; Reiner NOLDEN (ed.), *Balduin von Luxemburg. Erzbischof und Kurfürst von Trier (1308–1354). Vorträge eines Kolloquiums in Trier im Juni 2008*, Trier 2010; Franz-Josef HEYEN, *Balduin von Luxemburg (1285–1354)*, Rheinische Lebensbilder 4, 1970, s. 23–36; Wolf-Rüdiger BERNS, *Burgenpolitik und Herrschaft des Erzbischofs Balduin von Trier (1307–1354)* (Vorträge und Forschungen, Sonderband 27), Sigmaringen 1980; Michel PAULY, *Nature vinculum oder pro defensione... ecclesie Treverensis. Ein Erzbischof zwischen Familienbanden und Landesinteressen*, Rheinische Vierteljahrsblätter 73, 2009, s. 1–30.

Jindřicha VII.). Autorka vždy sleduje charakter rukopisu a jeho výzdobu (miniatury, stránkové orámování a filigránové iniciály), hledá její vzory, ikonografii, rozebírá dataci. Nejprve probírá liturgické rukopisy, analyzuje jejich výzdobu a pokouší se nalézt okolnosti jejich pořízení a určení. Zjištěné poznatky jí zároveň slouží k postihu Balduinovy zbožnosti i snahy zaopatřit biskupství odpovídajícími liturgickými texty, což konvenuje s jeho liturgickými reformami a aktivní správou diecéze. Mimo jiné si autorka všímá také výrazného identifikačního prvku v Balduinových rukopisech vyjádřeného prostřednictvím erbů vložených do výzdoby rukopisů. Vedle lucemburského lva a červeného kříže trevírského arcibiskupství se poněkud překvapivě objevuje vícekrát i český lev, a to nejen v dílech historiografického charakteru. Autorka ho předpokládá v dnes nezřetelném erbovním znamení na praporci připevněném na pozounu, který drží anděl v horní části prvního listu Balduinova misálu; zcela prokazatelně se český lev vyskytuje opakovaně na stránkách výpravného evangeliáře, který je uložen ve Frankfurtu nad Mohanem. Ve spojení s lucemburským, trevírským a říšským erbem se objevuje na iluminacích ke svátku epifanie, velikonoční vigilie, Narození Panny Marie, Všech svatých, následně pak ještě několikrát v kombinaci s některým či některými z uvedených erbů. Spojnici s Jindřichem VII., ale i s českým prostředím autorka hledá i v kultu sv. Marie Magdaleny. Žádnou souvislost však nevidí v důrazu na svátek sv. Jana Křtitele, který by ale mohl připomínat křestního patrona Jana Lucemburského. Vznik evangeliáře V. Kessel datuje do třicátých let 14. století, a to jak na základě umělecko-historického rozboru, tak z hlediska věcného. To vidí v záchvěvu naděje na volbu Jana Lucemburského římským králem v roce 1330. Dál pak uvažuje o užití evangeliáře při volbě Karla IV. římským králem, která se uskutečnila roku 1346 v Rhens, tj. nedaleko od trevírských držav na Rýně, a za Balduinovy přítomnosti. Je tudíž možné, že zvolený Lucemburk na něj přísahal. Použit mohl být i při Karlově korunovaci. Další možnost využití evangeliáře autorka spojuje s rokem 1338, kdy Balduin v Koblenci hostil Ludvíka Bavora a anglického krále Eduarda III. Zasedání velkého dvora se zde konalo po tom, co kurfiřti přijali Ludvíkovo odmítnutí papežské aprobace pro potvrzení volby římského krále a uskutečnění jeho císařské korunovace. V této úvaze mi chybělo zamyšlení nad nucenou změnou chování trevírského arcibiskupa vůči císaři v době, kdy se jeho synovec Jan ještě vyhýbal plnému podřízení Ludvíkovi. Vztah Balduina k českému králi a jeho politice autorka zmiňuje víceméně jen letmo, což se odráží i ve výběru použité literatury.²

Velký prostor Verena Kessel vyhradila rukopisům, primárně určeným pro zabezpečení teritoriálního a mocensko-politického postavení trevírského arcibiskupství. Ty byly současně komponovány tak, aby se staly paměťovým médiem Balduinova působení v úřadě a zároveň i slávy celé lucemburské dynastie (kapitola nazvaná „Herrschaftssicherung, Memoria und Dynastie“). Jde o několik rukopisů vesměs označovaných jako *Balduineum*. Kromě i u nás dobře známé obrazové kroniky o římské jízdě Jindřicha VII.³ k nim patří tři kopiáře, provázené ještě čtvrtým, přípravným svazkem

2 Z české kunsthistorické literatury cituje pouze Karla Stejskala. Z historiků pouze Ivana Hlaváčka a jeho článek o Janu Lucemburském v balduinovském sborníku.

3 Naposledy vydali Michel MARGUE — Michel PAULY — Wolfgang SCHMID (edd.), *Der*

opisů listin. Jeden kopiář byl určen biskupovi, další kapitule a třetí měl arcibiskupovi soužit jako cestovní (*Reisenexemplar*). Všechny uvedené rukopisy jsou uloženy v archivu v Koblenzi (Landeshauptarchiv Koblenz). Historiky bývají tyto kopiáře ceněny jako projev Balduinovy snahy o vybudování pevného politicko-správního teritoria trevírského arcibiskupství (*Territorialstaat*). Méně se již hovoří o výzdobě dvou reprezentativních kopiářů určených biskupovi a kapitule (iniciály, orámování stran s rostlinnými i figurálními i zoomorfní motivy), a právě jimi se autorka zabývá. Z hlediska uměleckého dokazuje na provedených kresbách vazby jak ke Kolínu nad Rýnem, tak k Metám. Tradice typu bohatého orámování stránek rukopisů je prokazatelná zvláště v Lotrinsku a v této oblasti, konkrétně v hrabství Bar, nachází autorka též vzory pro miniatury.

Obsáhlá kapitola je vyhrazena kronice římské jízdy Jindřicha VII. (s. 132–159). V kontextu s předchozím výkladem o erbovních motivech v Balduinových rukopisech je dobře vysvětlitelná kompozice závěrečné kresby v kronice o římské cestě Jindřicha VII., na níž se nad císařovým náhrobkem vznáší nejen říšský orel a lucemburský lev, ale také lev český. Lze říci, že to je pomyslný poslední akord dynastické apoteózy vzestupu a kontinuity rodu, jíž je celá kronika. U tohoto díla autorka též oprávněně předpokládá, že se Balduin výrazně podílel na jeho obsahové stránce.

V druhé části knihy Verena Kessel velmi podrobně sleduje architekturu a sochařství iniciované Balduinem. I tyto památky v podstatě odrážejí stejné aspekty Balduinovy osobnosti jako rukopisy — zbožnost, touhu po věčné památce a po reprezentaci.⁴ Rozbor významu kartouz založených Balduinem v Koblenzi a v Trevíru je inspirativní i pro české prostředí, zvláště pro Janovu fundaci kartouzy v Praze na Smíchově. Autorka věnuje pozornost i dalším památkám (Balduinův náhrobek) a zdůrazňuje stopy arcibiskupovy iniciace na různých místech arcibiskupského teritoria (Münstermeifeld, St. Wendel apod.), tak jako později obdobně postupoval Karel IV. v zemích připojených Lucemburky k České koruně. Podrobně je popsán též slavný mariánský kostel (*Liebfrauenkirche*) v Oberweselu a jeho jedinečný oltář.

V závěrečné části knihy autorka shrnula své poznatky o Balduinově kulturním mecenátu z hlediska motivace pořízení jednotlivých uměleckých děl (*Memoria, Dynastie, Reichspolitik, Territorialpolitik, Familia Archiepiscopi, Spiritualia*). Dospívá k závěru, že z hlediska uměleckého Balduin neinicioval díla nejvyšší estetické úrovně, jinými slovy neplatil prvotřídní umělce, a tak v jeho blízkosti a z jeho podnětu nevznikl žádný specifický „balduinovský“ styl. Jako objednavatel byl orientován víceméně pragmaticky, větší důraz kladl na téma, než na uměleckou kvalitu. Byl ale zadavatelem i některých inovativních zakázek, jako např. náhrobků mochučských arcibiskupů Petra z Aspeltu a Matthiase z Buchecku, či chóru v kostele Panny Marie v Oberweselu. Koncepcně se Balduin zřejmě podílel pouze na kronice římské jízdy Jindřicha VII. Autorčina střízlivá hodnocení z umělecké perspektivy však nikterak neubírají Balduinovi na velikosti jednoho z předních mužů Evropy první poloviny 14. století.

Weg zur Kaiserkrone. Der Romzug Heinrichs VII. in der Darstellung Erzbischof Balduins von Trier (Publications du CLUDEM 24), Trier 2009.

4 Wolfgang SCHMID, *Wallfahrt und Memoria. Die Luxemburger und das spätmittelalterliche Rheinland*, Rheinische Vierteljahrsblätter 70, 2006, s. 155–214.

Nepopíratelný je i jeho vliv na kulturní mecenášství Karla IV., byť také v tomto případě nesený evidentně především v linii tematické a obsahové.

Lenka Bobková

OPEN ACCESS

Jerzy SPERKA, *Władysław, książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, Pan Rusi, Palatyn Węgier i Namiestnik Polski (1326/1330–8 lub 18 maja 1401), Kraków, Avalon, 2012, 508 s., ISBN 978-83-7730-073-2*

Slezská knížata a šlechtici získali ve druhé polovině 14. století díky politické konstelaci i rodovým vazbám ve střední Evropě nezvyklé postavení, které jim umožnilo angažovat se v zemích České koruny, v Polsku i v Uhrách. Ač bylo v nedávném období na poli výzkumu dějin korunních zemí vykonáno nemálo práce, stále pro nás zůstávají osobnosti jednotlivých slezských Piastovců spíše postavami na okraji dění, občas narušující či doplňující příběh českých dějin jakoby odněkud z vnějšku, než aby byli vnímáni jako jeho integrální součást. Významný podíl na tomto stavu má i fakt, že jen k několika slezským knížatům disponujeme moderními biografiemi. Naštěstí lze říci, že v posledním čtvrtstoletí se v tomto ohledu situace české historiografie zlepšuje. Působení slezských knížat si všímají syntetické práce k dějinám Slezska i k českým dějinám středověku, vedle nichž byly publikovány i různě rozsáhlé časopisecké studie či konferenční příspěvky, které se osobnostem slezských středověkých knížat věnují jako hlavnímu tématu (Rudolf Žáček, Marie Bláhová a další). Vznikly také rozsáhlejší biografie jednotlivých knížat, které tak konečně zaplnily alespoň některé mezery – ať už jde o monografie vydané tiskem (např. Martin Čapský o knížeti Přemkovi Opavském) či úspěšně obhájené diplomové práce (např. práce Radima Konečného z roku 2011 o Bolkovi Těšínském). V polské historiografii se slezská knížata těší o poznání většimu zájmu, ale ani tam nelze říci, že by všichni důležití aktéři dějinného vývoje byli obdařeni speciální biografickou studií, která by splňovala moderní nároky.

Kniha Jerzyho Sperky úspěšně pomáhá tento dluh zmenšit. Jejím hrdinou je kníže Vladislav II. Opolský, jenž hrál nepřehlédnutelnou roli v dějinách střední Evropy druhé poloviny 14. století, a to nejen díky tomu, že se jednalo o bratrance císařovny a královny Anny Svídnické, pravnuka Vladislava Lokýtky, švagra Jošta Moravského a kmotra Vladislava Jagiełły. Daleko větší roli v jeho osudech hrál fakt, že jeho babička byla sestrou Kazimíra III. a Alžběty Lokýtkovny. Právě tomuto příbuzenství dle J. Sperky vděčil opolský kníže Vladislav za to, že zastával postupně posty uherského palatina, vládce Haliče i správce Polska. Zároveň však byl a částečně stále je až dodnes v polském veřejném mínění vnímán jako jedna z výrazně negativních osobností polských dějin, ačkoliv to byl právě on, kdo založil klášter v Czestochowě a přivezl do něj zázračnou ikonu Matky Boží.

U zrodu špatné pověsti knížete stojí až kronikář Jan Długosz a další historické práce ji víceméně přejímaly. První rozsáhlejší monografie Vladislava Opolského vznikla na konci 19. století a jejím autorem je Ernest Breiter. Ve třicátých letech 20. století připravovala novou biografii polská historička Krystyna Pieradzka, ale její nedokončené dílo zůstalo kvůli událostem druhé světové války jen v rukopise. Po roce 1945 již byly publikovány jen krátké biogramy Vladislava Opolského, případně byly